

PERSPEKTIV PÅ YTTRANDEFRIHETENS GRÄNSER

ULRIKA ANDERSSON OCH ANNIKA BERGSTRÖM

Sammanfattning

Yttrandefriheten i Sverige är omfattande och åtnjuter starkt lagstöd. Men det uppstår ibland situationer där inskränkningar i yttrandefriheten av olika skäl diskuteras. I det här kapitlet analyseras dels oron för inskränkningar i yttrandefriheten, dels synen på om inskränkningar ska få ske när det gäller bränning av heliga skrifter i offentligheten. En tredjedel av befolkningen är mycket oroad för inskränkningar samtidigt som hälften tycker att det är ett mycket bra förslag att förbjuda bränning av heliga skrifter. Denna splittring syns genomgående när man studerar olika sociodemografiska och politiska förklaringsfaktorer. De som är oroad uttrycker också i stor utsträckning stöd för begränsningar. Undantaget utgör åldersfaktorn där äldre är oroliga och mindre benägna till inskränkningar. De analyserade frågorna har väldigt olika konkretionsgrad och det är också rimligt att anta att de bränningar vi nyligen har bevittnat snarare kopplas till andra saker än yttrandefrihet, som exempelvis rikets säkerhet, terrorhot och frågan om medlemskap i Nato.

Yttrandefrihet är något som vi många gånger tar för givet. Det är en självklarhet att var och en ska få uttrycka en åsikt i någon fråga. Men vid specifika händelser kommer ibland tankar om begränsningar till uttryck. Exempel på sådana händelser är publiceringar av religiösa symboler i komplicerade sammanhang, som Muhammedkarikatyrerna och konstnären Lars Vilks rondellhund, och handhavande av religiösa symboler i samband med tillståndsgivna demonstrationer, som vid koranbränningar 2022 och 2023. Gränsdragningen mellan vilket innehåll och vilka handlingar som faller inom ramarna för yttrandefrihet och vilka handlingar som exempelvis är att betrakta som hets mot folkgrupp eller hot mot rikets säkerhet är inte heller glasklar. Kombinationen av den lagstadgade position som yttrandefriheten har och reella händelser som kan komma att ifrågasätta densamma gör det intressant att studera människors syn på olika aspekter av yttrandefriheten. I det här kapitlet studerar vi om det finns en oro för inskränkningar av yttrandefriheten å ena sidan, och om man stödjer en specifik typ av inskränkningar å den andra: bränning av heliga skrifter i det offentliga.

Yttrandefrihetens roll i samhället

Rätten att fritt uttrycka sig är en grundbult i demokratiska samhällen. I Sverige är yttrandefriheten omfattande, med anor från 1766 års tryckfrihetsförordning. Som världens äldsta lag om allmän tryck- och yttrandefrihet fick den 2023 status som världsdminne av Unesco (Riksarkivet, 2023). Det nära bandet mellan yttrandefrihet och demokrati finns fastslaget i regeringsformens (RF) första paragraf, i vilken anges att ”[a]ll offentlig makt utgår från folket” och att ”[d]en svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och allmän och lika rösträtt” (1 kap. 1 § RF). Utöver regeringsformen regleras yttrandefriheten också i yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) och tryckfrihetsförordningen (TF).

Yttrandefriheten är dock inte absolut; den kan begränsas av hänsyn till rikets säkerhet, allmän ordning och säkerhet, enskildas anseende, privatlivets helgd samt förebyggande och beivrande av brott (2 kap. 23 § RF). Exempel på sådana begränsningar är förtal, olaga hot, hets mot folkgrupp, spioneri och olaga våldsskildringar, vilka regleras i brottsbalken (BrB). Regeringsformen anger dock att det vid bedömningar av vilka inskränkningar som får göras särskilt ska ”beaktas vikten av vidaste möjliga yttrandefrihet och informationsfrihet i politiska, religiösa, fackliga, vetenskapliga och kulturella angelägenheter” (2 kap. 23 § RF).

Trots att den är lagstadgad påverkas yttrandefrihetens möjligheter och begränsningar av samhällets rådande normer och värderingar. Framväxten av digitala kommunikationsplattformar har exempelvis genererat nya förutsättningar och utmaningar, inte minst i balansgången mellan yttrandefrihet och integritet. Regelverken behöver förhålla sig till den här medietutvecklingen (Petersson m.fl., 2007).

Barn och unga lyfts ofta fram som särskilt sårbara då de har sämre möjligheter än vuxna att skydda sig mot olika former av påverkansförsök, spridning av desinformation, våldsskildringar, skadligt kommunikativt handlande såsom nätmobbing, hot och hat, och ”sharenting” (Statens medieråd, 2020, 2021).

Därutöver har den digitala utvecklingen möjliggjort fler potentiella konfliktytor då kännedom om sådant agerande som enligt svensk lagstiftning är tillåtet men som i en del religioner anses förbjudet kan spridas mycket snabbt och orsaka helt andra reaktioner än i den miljö där händelsen utspelades. Exempel på sådana konfliktytor var de starka reaktionerna på *Nerikes Allehandas* publicering av konstnären Lars Vilks teckning av profeten Muhammed som rondellhund 2007 och *Jyllands-Postens* publiceringar av Muhammadkarikatyrer två år tidigare. Vissa har menat att lagstiftningen behöver ändras så att handlingar likt dessa blir olagliga eftersom de kan anses kränkande mot vissa grupper.

Ett lagstadgat skydd av religionsfrihet har av lagstiftarna dock hittills inte ansetts kunnat motivera inskränkningar i svensk yttrande- och tryckfrihet. Lagen om trosfrihet (tidigare lag om hädelse) avskaffades exempelvis 1970 med hänvisning till att det fanns ett tillfredsställande skydd mot kränkning av religiösa värden genom lagen om hets mot folkgrupp (SOU 1969:38, kap 5.3). Litteraturen konstaterar att det är en svår avvägning mellan liberala krav och allmänna hänsyn till minoriteter

och religiösa känslor i det mångkulturella samhället (Petersson m.fl., 2007). Det finns röster som menar att det kan finnas anledning att betrakta yttrandefrihet och religionsfrihet som två olika delar av grundläggande rättigheter (Lind, 2021) och där man med tolerans, dialog och samarbete bör arbeta för största möjliga frihet inom båda områdena (Juul Petersen, 2022).

De senaste årens händelser där enskilda individer bränt koraner, antingen på egen hand eller i samband med tillståndsgivna demonstrationer, har dock bidragit till att debatten om yttrandefrihetens gränser ånyo blossat upp. Från rättsväsendets håll har koranbränningar huvudsakligen betraktats som uttryck för åsikter i en öppen debatt, även om det finns enstaka exempel då utföraren har dömts för hets mot folkgrupp (Dagens Nyheter, 2023; Wedérus, 2023).

Att förstå människors syn på yttrandefrihet

Det finns studier som visar att stödet för yttrandefrihet generellt sett är högt (och har varit det sedan slutet av 1940-talet), men varierar beroende på vilken aspekt som avses. I en amerikansk enkätstudie uttryckte människor starkt stöd för yttrandefrihet som handlar om att uttrycka politisk opinion, göra politiska uttalanden och för fackligt engagemang som att vara strejkvakt (Riffe & Garrett Wagner, 2021). En svensk undersökning av yttrandefrihetens gränser visade ett starkt stöd hos allmänheten för att potentiellt inskränka yttrandefriheten för att skydda barn och unga (63 procent för). Det fanns också relativt starkt stöd för begränsningar när det gällde att skydda den nationella säkerheten (52 procent), förhindra kränkningar av enskilda människor (51 procent) och att motverka rasism (50 procent). Stödet för inskränkningar för att värna religiösa värden var däremot lågt (24 procent) (Carlsson & Weibull, 2017). Resultatet föll ut på ett mycket likartat sätt när frågan undersöktes några år senare. Då ingick förvisso inte alternativet om att skydda barn och unga, istället var skydd av den nationella säkerheten det alternativ som störst andel (64 procent) ansåg kunna berättiga ett begränsande av yttrandefriheten. Inskränkningar i syfte att förhindra spridande av falsk information fick också starkt stöd (60 procent) medan skydd av religiösa värden fick stöd av en klart lägre andel (24 procent) (Andersson m.fl., 2023).

Även om innebörden av yttrandefrihet troligen håller sig relativt stabil över tid i ett samhälle med lång demokratisk tradition kan den påverkas av förändringar i samhälls- och debattklimatet (jfr. Steen-Johnsen m.fl., 2016; Chong & Levy, 2018). Det som inte upplevs som särskilt viktigt vid en tidpunkt kan vid en annan ha betydligt större betydelse. Det är förstås svårt att veta vilka antaganden om åtgärder som döljer sig bakom bedömningarna ovan; om det i första hand handlar om en faktisk vilja att begränsa yttrandefriheten eller om det snarare är uttryck för värden som individerna önskar värna om. Troligen bör resultaten av undersökningar likt dessa framför allt betraktas som en moralisk värdering snarare än som krav på åtgärder.

Synen på yttrandefrihet kan, som annan opinion, variera beroende på en rad olika faktorer. Specifika händelser och stämningläget i dagsdebatten inverkar på såväl hur man ser på yttrandefrihet (Riffe & Garrett Wagner, 2021) som hur man ser på inskränkningar av denna (Carlsson & Weibull, 2017; Petersson m.fl., 2007). Detsamma gäller även ur ett lagstiftande perspektiv, men då framför allt med utgångspunkt i vilka behov det finns av att reglera förhållandet mellan rättigheter och skyldigheter för att anpassa lagstiftningen utifrån förändringar av de villkor och förutsättningar som råder i samhället.

Vid sidan av den typen av strukturella förklaringar kan man också finna skillnader på individnivå med avseende på kön, ålder, utbildning och politiskt engagemang. En amerikansk studie har visat att stödet för yttrandefrihet generellt är större bland män än bland kvinnor (Riffe & Garrett Wagner, 2021) och i Sverige har kvinnor funnits vara något mer benägna än män att acceptera inskränkningar på en rad områden, särskilt för att motverka rasism (Carlsson & Weibull, 2017).

Stödet för yttrandefrihet har i den amerikanska befolkningen generellt varit större bland yngre än bland äldre (Riffe & Garrett Wagner, 2021), och i Sverige har äldre i större utsträckning än yngre visat sig vara förespråkare för inskränkningar för att skydda nationell säkerhet. Yngre har däremot varit mer benägna att tänka sig inskränkningar för att motverka rasism (Carlsson & Weibull, 2017; Andersson m.fl., 2023).

Personer med hög utbildning har, i en svensk kontext, varit mindre benägna än de med lägre utbildning att inskränka yttrandefrihet (Carlsson & Weibull, 2017) och i den amerikanska befolkningen har personer med högre utbildning uttryckt mindre acceptans för hat och hot än personer med lägre utbildning (Riffe & Garrett Wagner, 2021).

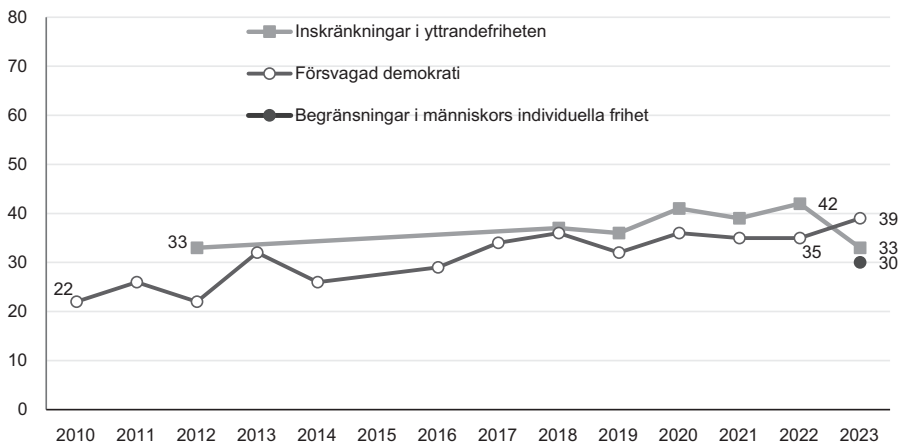
Vid sidan av sociodemografiska faktorer finns också skillnader i synen på yttrandefrihet beroende på politiska faktorer. Människor med stort politiskt intresse har visat sig vara mindre benägna att tänka sig inskränkningar än de med litet intresse. I en analys som tar hänsyn till flera av de här faktorerna har politiskt intresse enskilt störst betydelse för synen på inskränkningar. Ideologisk orientering har också visat sig ha viss betydelse för synen på yttrandefrihet genom att personer med en mer liberal ideologisk orientering uttrycker starkare stöd för att försvara yttrandefriheten än andra politiska grupper (Riffe & Garrett Wagner, 2021) och att personer som står ideologiskt till höger är mer benägna till inskränkningar än personer till vänster (Carlsson & Weibull, 2017; Andersson m.fl., 2023).

Men hur ser det då ut med människors oro över framtida inskränkningar av yttrandefriheten och hur ställer sig den svenska allmänheten i frågan om gränsdragningen mellan yttrandefrihet och religionsfrihet?

Allmänhetens oro för inskränkningar i yttrandefriheten

I den nationella SOM-undersökningen finns en fråga om oro inför framtiden inom en rad olika områden. Ett av de områden som de svarande får ta ställning till är inskränkningar i yttrandefriheten. Detta har mätts sedan 2012 vilket innebär att vi har möjlighet att följa hur orosbedömningarna har utvecklats över tid. Mellan 2012 och 2022 kunde noteras en gradvis ökning av andelen som var mycket oroade över framtida inskränkningar i yttrandefriheten (figur 1). År 2012 uppgav sig 33 procent vara mycket oroade medan motsvarande andel år 2022 var 42 procent. Mellan 2022 och 2023 har det dock skett en nedgång i andelen mycket oroade. Det är svårt att peka ut någon enskild faktor som förklaring till nedgången, men rimligt är att anta att andra områden har känts mer oroande under 2023 vilket kan ha medfört att inskränkningar i yttrandefriheten känts mindre angelägen i sammanhanget. Exempelvis ökade människors oro över organiserad brottslighet, politisk extremism och terrorism 2023 jämfört med 2022 (Svenska Trender, 2024).

Figur 1 Andel mycket oroade inför framtiden avseende olika områden, 2010–2023 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?* med svarsalternativen *Mycket oroande*, *Ganska oroande*, *Inte särskilt oroande*, *Inte alls oroande*. Figuren visar andelen mycket oroade av samtliga som har besvarat respektive fråga. Antal svar var 1 497 år 2010 och 1 655 år 2023.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2023.

Ett par frågor i det större orosbatteriet ligger förhållandevis nära frågan om oro för inskränkningar i yttrandefriheten. En sådan är oron för försvagad demokrati. Under ungefär samma tidsrymd, 2010–2023, har det kunnat ses en gradvis ökning av andelen mycket oroade över att demokratin ska försvagas; från 22 procent 2010

till 39 procent 2023. En annan orosfråga är den om begränsningar i människors individuella frihet – ny för 2023 – där andelen mycket oroade är 30 procent. Den sistnämnda orosfrågan återfinns i samma frågeformulär som frågan om oro för inskränkt yttrandefrihet, och vi kan därför testa korrelationen mellan de båda orosområdena. Den visar sig vara förhållandevis stark (Pearson's r 0,576, $p < 0,01$) vilket tyder på att det finns en relativt samstämd oro för begränsningar av den här typen av friheter.

Det finns vissa skillnader i oron för inskränkt yttrandefrihet när man analyserar olika grupper. Generellt sett uppvisar kvinnor mer oro än män (Solevid, 2017) och vi ser könsskillnader även i den här frågan. Kvinnor har över tid genomgående varit något mer oroade för inskränkningar av yttrandefrihet än män (tabell 1). Vi ser också skillnader beroende på ålder där yngre personer är mindre oroliga för inskränkningar i yttrandefriheten än vad äldre personer är och att detta i viss mån har förstärkts över tid. Utbildningsskillnaderna är i det här sammanhanget däremot mycket små.

En ytterligare faktor som bidrar till att förstå oron för inskränkt yttrandefrihet är politiskt intresse. De som uttrycker större politiskt intresse är mer oroliga än de med lägre intresse. Bland politiskt intresserade är andelen mycket oroade för inskränkningar i yttrandefriheten 41 procent jämfört med 30 procent bland personer som inte är intresserade av politik i 2023 års undersökning.

Vi ser också en ideologisk skillnad i oron så till vida att personer som orienterar sig politiskt till vänster är mer oroliga än de som orienterar sig ideologiskt till höger. Den här skillnaden har varierat något över tid och i 2021 års undersökning var andelen mycket oroade något större bland personer som står klart till höger än klart till vänster. Möjligen har nedgången av andelen mycket oroade i gruppen klart till höger viss koppling till regeringsbytet efter valet 2022. Studier visar att särskilt Sverigedemokrater gjorde mer positiva bedömningar av olika samhällsinstitutioner liksom av den svenska demokratin efter valet, vilket har förklarats som ett slags vinnareffekt bland grupper vars partier hamnade i en maktställning (Weissenbilder & Lundmark, 2023). Sammantaget är skillnaderna som noteras mellan olika grupper i linje med tidigare studier med avseende på demografiska och politiska faktorer (jämför Carlsson & Weibull, 2017; Riffe & Garrett Wagner, 2021; Andersson m.fl., 2023).

Tabell 1 Andel mycket oroade för inskränkningar i yttrandefriheten, 2012, 2018–2023 (procent)

	2012	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Samtliga	33	37	36	41	39	42	33
Kön							
Kvinnor	34	38	38	44	41	48	35
Män	32	35	35	38	37	35	31
Ålder							
16–29 år	34	35	29	37	34	38	27
30–49 år	28	38	32	35	33	40	34
50–64 år	34	38	44	44	42	45	36
65 år–	36	34	39	46	43	42	32
Utbildningsnivå							
Låg	32	31	40	42	37	33	32
Medellåg	33	36	33	38	36	41	29
Medelhög	34	37	38	42	44	45	37
Hög	33	39	37	42	40	44	34
Politiskt intresserad							
Mycket intresserad	49	47	52	46	50	50	41
Ganska intresserad	35	37	38	41	40	42	35
Inte särskilt intresserad	25	30	26	38	33	36	26
Inte alls intresserad	25	34	31	39	31	31	30
Ideologi							
Klart till vänster	47	47	46	53	44	50	43
Något till vänster	33	37	36	39	43	49	35
Varken vä/hö	33	35	38	43	34	41	36
Något till höger	26	31	29	35	34	34	24
Klart till höger	37	41	40	36	48	37	32

Kommentar: Frågan löd *Om du ser till läget idag, hur oroade upplever du själv följande inför framtiden?* Med svarsalternativen *Mycket oroande*, *Ganska oroande*, *Inte särskilt oroande*, *Inte alls oroande*. Tabellen visar andelen mycket oroade av samtliga som har besvarat respektive fråga. Antal svarande per grupp år 2023 var 863 kvinnor, 770 män, 171 16–29 år, 465 30–49 år, 420 50–64 år, 592 65–90 år, 239 låg utb., 603 medel utb., 770 hög utb., 211 klart vä, 374 något vä, 460 varken vä/hö, 393 något hö, 182 klart hö, 305 mycket intr., 714 ganska intr., 502 inte särskilt intr., 114 inte alls intr., 141 mkt nöjd, 906 ganska nöjd, 458 inte särsk. nöjd, 116 inte alls nöjd, 157 rätt håll, 1 164 fel håll, 122 V, 69 MP, 563 S, 69 C, 64 L, 317 M, 35 KD, 207 SD.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012, 2018–2023.

Synen på att förbjuda bränning av heliga skrifter

Den uppblossade debatten om yttrandefrihet visavi hets mot folkgrupp (i första hand) som ägt rum under de senaste åren har sin grund i ett antal händelser där brännande av koraner orsakat stor uppståndelse nationellt såväl som internationellt och i vissa fall resulterat i rena upplopp. Det handlar bland annat om en man som en natt hösten 2020 filmade när han brände en koran och sedan placerade resterna tillsammans med bacon vid en moské. Filmklippet, ljudsatt med en låt associerad till bland annat folkmord på bosniska muslimer, spreds därefter via flera nätsverksplattformar. Mannen menade att det rörde sig om kritik mot islam som religion och att han använt sin grundlagsskyddade yttrandefrihet. Han dömdes dock för hets mot folkgrupp då han genom filmen gav uttryck för hot och missaktning (Göta hovrätt, 2024). Rätten menade att innehållet klart gått över gränsen för vad som kunde anses vara saklig kritik samt att valet av publiceringsplattform inte inbjudit till en fri och öppen debatt.

Andra händelser som aktualiserat frågan har varit dansken Rasmus Paludas koranbränningar i samband med tillståndsgivna demonstrationer 2022 och 2023. De anmälningar om hets mot folkgrupp som gjorts mot Paludan, exempelvis efter en koranbränning utanför Turkiets ambassad i Stockholm 2023, har dock lagts ned med motiveringen att handlingarna inte utgjort hets mot folkgrupp då det rört sig om demonstrationer mot en religion (Dagens Nyheter, 2023; Wedérus, 2023).

I den nationella SOM-undersökningen får svarspersonerna ta ställning till om förslaget *Förbud bränning av heliga skrifter i det offentliga* är ett bra eller dåligt förslag. Förslaget ligger i en större fråga med flera andra, som exempelvis att minska den offentliga sektorn, införa klimatskatt på nötkött och ta emot färre flyktingar i Sverige. Frågan är så kallat tvingande, vilket innebär att respondenterna inte erbjuds möjligheten att svara att de inte har någon uppfattning.

I tabell 2 kan vi se att ungefär hälften – 49 procent – tycker att det är ett mycket bra förslag att förbjuda bränning av heliga skrifter i det offentliga. Därtill kommer 17 procent som tycker att det är ett ganska bra förslag. Sammanlagt 19 procent tycker att förslaget är dåligt och 15 procent väljer att inte ta ställning genom att uppge att det varken är ett bra eller ett förslag. Genom att beräkna så kallad opinionsbalans, där andelen positiva minskas med andelen negativa, kan vi se att det bland allmänheten finns ett starkt stöd för att förbjuda bränning av heliga skrifter i det offentliga, +57.

Tabell 2 Åsikt om förslaget att förbjuda bränning av heliga skrifter i det offentliga i befolkningen och i olika grupper, 2023 (procent)

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Opinionsbalans	Antal svar
Samtliga	49	17	15	9	10	+57	1 654
Kön							
Kvinnor	57	16	16	7	4	+62	816
Män	41	18	15	11	16	+32	823
Ålder							
16–29 år	38	16	15	13	18	+23	211
30–49 år	37	17	23	10	12	+32	425
50–75 år	50	18	14	9	10	+49	752
76–90 år	72	15	8	2	4	+81	266
Utbildningsnivå							
Låg	70	13	7	5	5	+73	223
Medellåg	49	19	17	7	9	+72	457
Medelhög	50	16	15	9	11	+46	394
Hög	39	18	18	11	14	+32	542
Politiskt intresse							
Mycket intresserad	38	14	15	13	20	+32	280
Ganska intresserad	47	19	14	10	10	+46	763
Inte särskilt intresserad	55	17	16	6	6	+60	495
Inte alls intresserad	59	10	19	6	6	+57	108
Ideologi							
Klart till vänster	45	20	18	10	6	+49	188
Något till vänster	46	20	16	12	6	+48	347
Varken vä/hö	57	18	14	5	6	+64	433
Något till höger	50	16	16	7	11	+48	416
Klart till höger	38	11	13	12	26	+11	248

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag: Förbud bränning av heliga skrifter i det offentliga*. Svartalternativen framgår av tabellen. I tabellen redovisas svarspersoner som svarat på frågealternativet. Opinionsbalansen avser andelen som svarat mycket eller ganska bra förslag minus andelen som svarat mycket eller ganska dåligt förslag. Balansen kan variera mellan -100 (alla svarar dåligt förslag) och +100 (alla svarar bra förslag). Antal svar framgår av tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Det finns stora skillnader när man tittar närmare på olika grupper i befolkningen. Vi gör detta genom att jämföra opinionsbalansen för kön, ålder, utbildningsnivå, politiskt intresse samt ideologisk vänster-högerorientering. Män och kvinnor har väldigt olika åsikt i frågan om att förbjuda bränning av religiösa skrifter i offentligheten så till vida att kvinnor i mycket högre grad ställer sig bakom förslaget än vad män gör (+62 respektive +32). Ålder och utbildning har också stor betydelse för hur attityden i den här frågan ser ut. Yngre personer är mindre positiva till förslaget än äldre och personer med högre utbildning är mindre positiva än personer med lägre utbildning.

Politiska faktorer har viss betydelse, om än inte lika stark som socioekonomiska faktorer. Personer med större politiskt intresse är något mindre positiva till förslaget att förbjuda bränning av religiösa skrifter på allmän plats än vad personer med litet eller inget politiskt intresse är (+39 respektive +59). Människors ideologiska orientering på vänster-högskalan har också viss inverkan på hur man ser på att förbjuda bränning av religiösa skrifter på allmän plats, men här är svaren inte helt entydiga. Det är framför allt personer som identifierar sig klart till höger som sticker ut genom att vara betydligt mindre positiva till förslaget än övriga grupper (+11) och personer som varken identifierar sig som vänster eller höger som sticker ut genom att var mest positiva (+64).

Sammantaget kan vi konstatera att det i samtliga analyserade grupper finns ett stöd för att införa förbud mot att bränna religiösa skrifter i det offentliga, att det varierar framför allt beroende på socioekonomiska faktorer och att politiskt engagemang och ideologisk orientering har viss betydelse. En fråga som uppstår är i vilken utsträckning synen på ett förbud mot att bränna heliga skrifter samvarierar med oron för inskränkning av yttrandefriheten och vilken riktning ett sådant samband skulle ha. Då frågorna ställts i olika formulär i 2023 års nationella SOM-undersökning finns ingen möjlighet att göra en sådan analys.

Om vi tittar på vilka grupper som framför allt oroar sig för inskränkt yttrandefrihet och vilka grupper som är mest benägna att vilja förbjuda brännande av heliga skrifter i offentliga sammanhang är mönstren i svaren inte helt givna. Även om det inte går att göra någon rättvisande jämförelse här kan frågan ändå ställas om inställningen till att förbjuda bränning av heliga skrifter främst är förknippad med yttrandefrihet eller om den snarare knyter an till exempelvis värnande av landets säkerhet alternativt värnande av människors rätt till sin tro. En indikation på att det möjligen handlar om andra dimensioner är att människor som är mycket oroad över det grova våldet och dess konsekvenser är mer benägna att vilja förbjuda bränning av heliga skrifter i det offentliga än personer som inte är oroad. I den första gruppen anser 63 procent att det är ett mycket bra förslag och ytterligare 11 procent att det är ett ganska bra förslag med ett förbud, medan andelen i den andra gruppen är 38 respektive 16 procent.

Villkorat stöd för yttrandefrihet

Yttrandefriheten i Sverige är grundlagsskyddad och åtnjuter därmed ett starkt skydd. Men det är inte omöjligt att ändra grundlagen om det finns stöd därför. Petersson med kollegor (2007) menar att det är en varningssignal när allmänhet och riksdagsledamöter är beredda att inskränka yttrandefriheten. Om yttrandefriheten naggas i kanten krymper utrymmet för informationsförmedling, kritik och debatt, menar de. Det här kapitlet har redovisat allmänhetens syn på yttrandefrihet utifrån några olika frågeställningar för att komma närmare dess ställning i samhället.

Det första vi har kunnat konstatera är att det finns en viss oro i samhället för inskränkningar i yttrandefriheten. Mest oroad är personer som står klart till vänster och individer med ett stort intresse för politik. Samtidigt har resultat från en tidigare SOM-undersökning från 2022 visat att det finns starkt stöd för att göra inskränkningar vid vissa omständigheter. Särskilt tydligt var detta i frågor som rör rikets säkerhet. Religiös hänsyn var i mätningen 2022 däremot inte ett starkt skäl för den här typen av inskränkningar. Det finns ingen anledning att tro att opinionen har förskjutits på något radikalt sätt mellan 2022 och 2023. Tvärtom visar jämförelser med resultaten från en undersökning 2015 att det råder stor stabilitet i den svenska allmänhetens bedömningar. Men trots ett svagt stöd för att ta hänsyn till religiösa värden 2022 visar våra resultat att en majoritet i 2023 års undersökning uttrycker stöd för att förbjuda bränning av heliga skrifter i det offentliga. Det går naturligtvis inte att rakt av jämföra de båda mätningarna eller se hur synen på begränsning 2022 korrelerar med stödet att förbjuda bränning 2023. Som nämndes inledningsvis påverkas synen på yttrandefrihet bland annat av strukturella faktorer i samhället. I 2023 års mätning befann vi oss i en situation där brännandet av heliga skrifter inte sällan kopplades samman med frågor om rikets säkerhet, terrorhot och frågan om Sveriges Natomedlemskap.

Yttrandefriheten står olika starkt i olika delar av befolkningen. Men resultaten är inte entydiga. Medan kvinnor är mer oroad för inskränkningar i yttrandefriheten än vad män är, uttrycker de ett starkare stöd för att förbjuda bränningar av heliga skrifter. Klivenheten i svaren kan naturligtvis bero på den mer övergripande orosfrågan och den ganska konkreta förslagsfrågan.

Åldersfaktorn uppvisar ett annat mönster kring yttrandefrihet så till vida att äldre uttrycker mer oro för inskränkningar och också är mer benägna att ställa sig bakom förslaget att förbjuda bränningar av heliga skrifter. Här går de egna åsikterna i samma linje, man upplever oro för det man själv eventuellt skulle ställa sig bakom.

Den politiska förklaringsansatsen är möjligen den mest logiska i frågan kring yttrandefrihetens plats i samhället. Politiskt intresserade uttrycker större oro för yttrandefrihetens framtid och ett lägre stöd för ett förbud mot bränningar av heliga skrifter. Personer som orienterar sig politiskt till höger är mindre oroad för inskränkningar och i mindre utsträckning för ett förbud mot att bränna heliga

skrifter. De här resultaten är förväntade givet vad vi vet sedan tidigare om politiska faktorerens betydelse för bedömningar av yttrandefrihet och begränsningar av den.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att resultaten är ganska spretiga och inte helt enkla att tolka. Skillnaderna som vi anar mellan oron för inskränkningar och ett förslag på att faktiskt göra en inskränkning kan naturligtvis bero på konkretionsgraden i de olika frågorna. För att bättre förstå människors uppfattning om yttrandefrihet och vilka inskränkningar som är tänkbara behöver man studera fler olika sammanhang än vad som gjorts här. De här spridda resultaten visar på behovet av mer systematiskt sammansatta studier av människors opinion kring olika aspekter av yttrandefrihet.

Referenser

Brottsbalken (BrB) 1962:700.

Andersson, U., Öhberg, P., Carlander, A., Martinsson, J. & Theorin, N. (2023). *Ovisshetens tid* (inledningskapitel). I Andersson, U., Öhberg, P., Carlander, A., Martinsson, J. & Theorin, N. (Red.), *Ovisshetens tid* (s. 11–36). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Carlsson, U. & Weibull, L. (2017). Yttrandefriheten i dagens mediekultur. I U. Andersson, J. Ohlsson, H. Ekengren Oscarsson & M. Oskarson (Red.), *Larmar och gör sig till*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Chong, D., & Morris L. (2018). Competing norms of free expression and political tolerance. *Social Research: An International Quarterly*, 85(1), 197–227.

Dagens Nyheter (2023). Åklagare: Koranbränning utanför Turkiets ambassad var inte hets mot folkgrupp. Publicerad 2023-03-27.

<https://www.dn.se/sverige/aklagare-koranbranning-utanfor-turkiets-ambassad-var-inte-hets-mot-folkgrupp/>

Göta hovrätt (2024). Dom i mål om hets mot folkgrupp. Mål: B 4351–23.

<https://www.domstol.se/nyheter/2024/03/dom-i-mal-om-hets-mot-folkgrupp/>

Juul Petersen, M. (2022). Freedom of Religion or Belief and Freedom of Expression. *The Review of Faith & International Affairs*, 20(2), 40–48.

Lind, A-S. (2021). I skärningspunkten mellan religionsfrihet och yttrandefrihet – rättsliga reflektioner. Rapport från Myndigheten för stöd till trossamfund. <https://www.myndighetensst.se/kunskap/religionsfrihet/tema-religionsfrihet-demokrati/del-5-i-skarningspunkten-mellan-religionsfrihet-och-yttrandefrihet--rattsliga-reflektioner.html> [Nedladdad 2024-03-26]

Petersson, O., Brink Lund, A., Smith, E. & Weibull, L. (2007). *Medierna och yttrandefriheten*. Demokratirådets rapport 2007. SNS Förlag.

Regeringsformen (RF) 1974:152.

Riffe, D., & Garrett Wagner, K.P. (2021). Freedom of Expression: Another Look at How Much the Public Will Endorse. *Communication Law and Policy*, 26(2), 161–186.

- Riksarkivet (2023). Tryckfrihetsförordningen utsedd till världsminne av Unesco. Publicerad 2023-05-22. <https://riksarkivet.se/nyheter-och-press?item=118626> [Hämtad 2024-04-11]
- Solevid, M. (2017). "Vi måste ta människors oro på allvar". I U. Andersson, J. Ohlsson, H. Ekengren Oscarsson & M. Oskarson (Red.), *Larmar och gör sig till* (s. 139–151). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Statens medieråd (2020). *Barn och ungas rättigheter på digitala plattformar. En vägledning till aktörer*. Statens medieråd.
- Statens medieråd (2021). *Juridiken bakom sharenting. Barns rättigheter när vårdnadshavare publicerar bilder eller annan information om sitt barn på internet*. Statens medieråd.
- Steen-Johnsen, K., Fladmode, A., & Midtbøen, A.H. (2016). *Sosiale normer og politisk toleranse*. Institutt for Samfunnsforskning og Fritt Ord.
- Svenska Trender (2024). Svenska trender 1986–2023. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Tryckfrihetsförordningen (TF) 1949:105.
- Wedérius, T. (2023). Koranbränningarna och den godtyckliga yttrandefriheten. *Dagens Arena*. Publicerad 2023-08-18. <https://www.dagensarena.se/essa/koranbranningarna-och-den-godtyckliga-yttrandefriheten/> [Hämtad 2024-04-11]
- Weissenbilder, M., & Lundmark, S. (2023). In i värmen? *Statsvetenskaplig tidskrift*, 123(4), 1065–1089.
- Yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) 1991:1469.

